

*Karó vagy bitófa?
A bizánci források jogi szóhasználatáról
Bulcsú kivégzése kapcsán**

„A történelemtől kell kérnie a jognak,
hogy aztán esetleges sikeres munka után
az eredményt visszaszolgáltassa a históriának.”

Hegedüs Géza (1935)

I.

Megesik, hogy igen tanulságos kapcsolatot létesíthetünk a jogtörténet és a bizantinológia között, különösen a klasszika-filológia eszközeinek segítségével. Jelen tanulmányunk ezt kívánja érzékeltetni.

Bulcsú kivégzésének európai, „nemzetközi” hírértéke volt. A nagyhatalmak jól értesültek róla, a korabeli források is fontosnak tartották megörökíteni. A nyugati, latin nyelvű források részletes beszámolóiból egyöntetű kép bontakozik ki: Bulcsút felakasztották. A kivégzésre Regensburgban került sor augusztus 15-én, a hercegi palotánál lévő téren (*dextra porta principalis*).¹ Ez a latin nyelvű, nyugati forrásainkból pontosan és egybehangzóan derül ki. Az írásos kútfőink számbavételét a hazai latin nyelvű feljegyzésekkel kezdjük.

Anonymus *Gesta Hungarorum*ának 55. fejezete szerint „a bajorok és svábok elvetemült és álnok módon ejtették foglyul Lélt meg Bulcsút és az Inn-folyó mellett, akasztófán végeztek velük.”² A gestairó az eseményt Konrád német király (911–918) uralkodásának 5. évére helyezte (916), holott az augsburgi csata 955-ben történt.³

Kézai Simon gestájában részletes portrét ad Bulcsúról is, akit Vérbulcsúnak (*Werbulchu*) is nevez.⁴ Kézai előzménnyel is szolgál a 955. évi kivégzés kegyetlen-

*Tanulmányom az OTKA K 81485 számú pályázat támogatásával készült. A képi forrásért köszönet illeti Kréneisz Gézát (Svédország) és Dr. Olajos Terézia professzorasszonyt, témavezetőmet.

¹ KRISTÓ 1985. 94.

² Ford.: VESZPRÉMY László, ANONYMUS 46. „*Lelu et Bulsuu capti sunt et iuxta fluvium Hin in patibulo suspensi occiduntur.*” SRH I. 109.

³ Ez abból eredhet, hogy közvetlen előzményként összefoglalta a jóval korábbi évek hadjáratainak rövid, évkönyvszerű említéseit és eseményeit, elsősorban a 915., 917., 937. évi katonai akciókat. Így például a Bulcsú kivégzésével kapcsolatban általa megemlített, Inn folyó melletti vesztes csatára 913-ban került sor. „*Ungarii partes Alamanniae vastaverunt, et iuxta In fluvium a Bawariis et Alamannis occisi sunt.*”

⁴ KÉZAI 105–106. A hetedik sereg vezére volt, akinek Zalában, a Balaton körül volt a szállásterülete. A szóbeli hagyomány szerint a nagyapját (*avus eius*) a németek „Krimhild csatájában” (*in praelio Crimildino*) megölték. (Krimhild Attila hun nagykirály özvegyének, Ildikónak volt a neve, akit a hagyomány szerint Csaba győzött le ebben a csatában.) Ezért „a magyarok második visszatérésekor” Bulcsú úgy állt bosszút, hogy sok németet nyárson megsütött (*plures Germanos assari fecit*), vérüket megitta (33.). SRH I. 167.

ségének indokára, megemlítve, hogy Abbach⁵ váránál legyőztek egy német felmentő sereget. „Regensburg előtt zászlórúdba húzták és nyilaikkal borzalmas kegyetlenséggel átlyuggatták őket, miközben a polgárok elképedve állottak a városfalon.” (39.)⁶ Mintegy „céltablának” használták őket! Ez tulajdonképpen a steppei népek által alkalmazott lenyilazás, halálra nyilazás volt.⁷ Az augsburgi kudarc után Lél és Bulcsú hajóra szállt, hogy a Dunán lefelé ereszkedve Magyarországra meneküljön. „Ám Regensburgnál, átkelés közben elfogták és átküldték őket a császárnak, a császár pedig fölakasztásra ítélte, és Regensburgban a bitófán végeztette ki mindkettőjüket.”⁸ Kézai szerint császári ítékezés történt. Itt említi, hitetlenkedve, a Lehel kürtje epizódját is.⁹

A XIV. századi krónikakompozíció nem említi Bulcsú fogságba esésének körülményeit (60. caput), csupán a Lehel-kürt jelenetét. A krónika szerint „Konrád” császár felrótta a két vezérnek a keresztényekkel szembeni kegyetlenségét. Sőt, a császár felkínálta a kivégzés módját (sic!) is, amit a bizánci joggyakorlat – a római jogot követve – szintén tiltott. A *Basilika* LX. könyvéhez (LI. titulus) fűzött egyik értelmező skholion szerint ugyanis: „Viszont az elítélteknek az elöljárók nem engedhetik meg, hogy kiváltszák azt, milyen halálnemet akarnak.”¹⁰ Lehel a válasza előtt inkább a kürtjét kérte. A választ nem tudjuk meg, csupán azt, hogy „tüstént megköttették és Regensburgban bitófára húzták őket”.¹¹

A győztes fél, a németek forrásai is említik a kivégzést. A *Sankt Galleni Nagyobb Évkönyvek* a 955. évben: „Ottó király a magyarokkal harcolt Szent Lőrinc ünnepén, az Úr segítségével legyőzte őket. Számuk százezer volt. Közülük sokakat elfogtak és királyukkal, a Pulszi-nak nevezettel együtt, és felakasztottak.”¹²

⁵ A mai Bad Abbach közelében, Regensburgtól délnyugatra lévő híres vár.

⁶ Ford.: BOLLÓK János, KÉZAI 105. A magyarok nyílzáporral legyőzték a németeket és sokukat elfogtak. Értük hiába fizetettek a németek váltságdíjat, nem engedték el őket: „et licet inaestimabilem pecuniam pro redemptione eorum tradidissent, ante Ratisponem in signum positi, sagittis crudelissime, civibus in muro stantibus et admirantibus, perforantur.” SRH I. 169.

⁷ DEL BOSQUE 2002. 167. A latin szövegrészletben szereplő *in signum positi* azonban fordítható úgy is: „a rúdra felhúzottak”. Vagyis élve húzták fel őket a rudakra, így mi ezt nem karóba húzásnak értelmezzük.

⁸ Ford.: BOLLÓK János, KÉZAI 105–106. „Qui quidem in transitu Ratisponae captivati caesari transmittuntur. Quos caesar iudicio suspendi condemnando Ratispoenae fecit occidi in patibulo.” SRH I. 169.

⁹ Azonban valósan tartja azt, hogy Lél és Bulcsú káromkodva és szitkozódva beszéltek a császárral. Amennyiben őket kivégzik, a magyaroknál lévő német foglyokat vagy örökös szolgálásra vetik, vagy kivégzik. A kivégzés módja felháborító lehetett, hiszen „a magyarok míhelyt meghallották, hogy a császár ily módon (sic!) végeztette ki őket, valamennyi német foglyot, asszonyokat és gyermekeket egyaránt, szám szerint körülbelül húszezret lemészároltak”. (40.) KÉZAI 106.

¹⁰ Ford.: SZABÓ PÁL, Sch. e. VII. 850. „Ἄλλ' οὐδὲ ἀντιῶς τοῖς κρινόμενοις ἐπιτρέπειν οἱ ἀρχόντες δύνανται τὸ ἐπιλέγεσθαι ὃν βούλονται θάνατον.” BASILIKA V. 856. Az átvett *Digesta*-szabály pedig: „Proinde nec liberam mortis facultatem concedendi ius praesides habent.” (ULPIANUS, D. 48. 19. 8. 1.) CIC 865.

¹¹ Ford.: BOLLÓK János, KÉPES KRÓNICA 38. „Detentique sunt sine mora et Ratispone patibulo suffocati.” GOMBOS 613.

¹² Ford.: SZABÓ PÁL. „Otto rex cum Agarenis pugnabat in festivitate s. Laurentii eosque Deo auxiliante devicit. Et erat numerus eorum 100 milia et multi illorum comprehensi sunt cum rege eorum nomine Pulszi, et suspensi sunt in patibulis.” GOMBOS 199.; ANNALES SANGALLENSIS MAIORES 955.

Regino Folytatója (Continuator Reginonis) a 955. évnél említi a magyarok felett aratott győzelmet a Lech-folyónál (*apud Lichum fluvium*), de a vezérek sorsáról, elfogásáról és kivégzéséről hallgat.¹³

A kortárs német Widukind Szász történetében (*Res gestae Saxonicae*) részletes beszámolót kapunk a csata lefolyásáról, de a kivégzés kapcsán nem nevezi meg a vezéreket. „A magyar nép három vezérét foglyul ejtették, Henrik herceg elé vették, s mint arra rászolgáltak, csúfos halállal büntették, bitófán végezték ugyanis.”¹⁴ Vagyis Lélt és Bulcsút nem Ottó császár, hanem Henrik bajor herceg ítélőszéke elé vitték és ő megszegyenítő/elretentő büntetésként választotta ezt a halálnemet.

Augsburg védője, a később szentté avatott Ulrik életrajzát Augsburgi Gerhard írta meg (*Gerhardi vita sancti Oudalrici episcopi*). Eszerint „nem sok napal azután foglyul ejtett királyaikat és főembereiket és sok más földijüket Regensburgba hurcoltatván népük gyalázatára akasztófára húzták”.¹⁵

Johannes Turmair (1477–1534), humanista nevében Aventinus Bajor Évkönyveiben (*Annales Boiorum*) felsorolja a foglyul ejtett magyar vezérek nevét és a büntető eljárásról is több részletet tudunk meg, így kivégzésük helyszínét is. „Bulcsú király és az ő négy alvezére, Csaba, Lél, Sur és Taksony nem sokkal később fogságba esett, őket átadták a bajorok vezetőjének, Eberhardnak. Ő pedig a királyt és a négy herceget Henrik bajor herceghez Regensburgba küldte. Ahol a keleti kapu előtt, amely Magyarország felé néz, bitófára húzták és kötéllel megölték őket”.¹⁶

A kivégzések híre eljutott Keletre is. Bulcsú haláláról a bizánci források is megemlékeznek. Nem is csoda, hiszen Bizánc ellen is folytak már magyar katonai akciók. Bulcsú pedig járt Konstantinápolyban, sőt meg is keresztelkedett, ahogyan erről VII. (Bíborbanszületett) Konstantín (944–959) császár beszámolt. A *De Administrando Imperio (DAI)* 40. fejezetének vége szerint ugyanis Falicsi fejedelem idejében Termacsu/Tormás Bulcsúval érkezett a bizánci császári udvarba. „Tudnivaló, hogy Teveli meghalt, és az ő fia barátunk, Termacsu, aki a minap jött el Bulcsúval, Turkia harmadik fejedelmével és karchájával”. Továbbá, hogy Bulcsú apja, Kali a karcha tisztségét viselte.¹⁷ Fontos, hogy Bulcsú kivégzéséről viszont már nem tudósít, mindez tehát már a *DAI* befejezése (kb. 952) után történt. 956-ban a császár gratulált I. Ottó német királynak, hogy keresztfiát és patrikioszát sikerült „póznára húzatnia”.¹⁸ 958-ban pedig követséget küldött Ottóhoz, és miután értesült az új erőviszonyokról, megtagadta a magyaroknak járó évi adót.¹⁹

¹³ CONTINUATOR REGINONIS. 955.

¹⁴ Ford.: ALMÁSI TIBOR, HKÍF 1995. 227. „Tres duces gentis Ungariae capti, ducique Heinrico praesentati, mala morte, ut digni erant, multati sunt; suspendio namque crepuerunt.” WIDUKIND III. 48.

¹⁵ Ford.: SEBŐK FERENC, HKÍF 1995. 238. „non post multos dies reges eorum et principes comprehensi et ad Radesponam perducti, in ignominiam gentis eorum, cum aliis multis eorum comprovincialibus eculéo suspenderentur.” GERHARD. VITA S. UDALRICI 12.

¹⁶ Ford.: SZABÓ PÁL. „Bultzko rex, et eius quatuor reguli: Schaba, Lelius, Sura, Toxus una cum paucis capti, traditi sunt Eberhardo Boiorum dynastae. Is regem et quatuor principes Hainrico duci Boiorum Reginoburgium misit. Ubi ante portam orientalem, quae Ungariam versus spectat, patibulo affixi, lacqueo necati sunt.” GOMBOS 354. (A vonatkozó rész nem szerepel a HKÍF kötetében.)

¹⁷ Ford.: MORAVCSIK Gyula, BÍBORBANSZÜLETETT KONSTANTÍN 178–179.; ÁMTBF 49.; OLAJOS TERÉZIA jegyzeteivel I. még HKÍF 132–133.

¹⁸ BÓNA 2000. 63.

¹⁹ FODOR 2009. 80.

A bizánci források közül a kisázsiai Joannes Skylitzes történetíró 11. századi történeti műve, a *Σύνοψις ἱστοριῶν* viszont már bővebben tudósít az eseményekről. A szerző beszámol Bulcsú és Gyula konstantinápolyi látogatásáról, amely 948 táján történhetett.²⁰ „*De a türkök sem hagytak fel betöréseikkel, és szüntelenül pusztították a rómaiak területét, míg csak vezérük, Bulcsú, színlag a keresztény hit felé hajolva, Konstantinápolyba nem jutott. Megkereszteltetvén Konstantinos császár lett a keresztapja, és a patrikiosi méltósággal megtiszteltetvén, sok pénz uraként tért vissza hazájába.*”²¹ Skylitzés krónikájának illusztrált, 13. századi, ún. madridi kéziratában (*Codex Graecus Matritensis Ioannis Skylitzes*) még ábrázolták is Bulcsú megkeresztelkedését (alámerítkezés).²²

A magyarok nyugati presztízsvesztését 955-ben, a bizánci udvarból is figyelemmel kísérték. Skylitzés Bulcsú kivégzését már feljegyezte a VII. Konstantín császárságáról szóló fejezetben (5. caput). „*Βουλοσουδῆς δὲ τὰς πρὸς θεὸν συνθήκας ἤθετηκῶς πολλακίς σὺν παντὶ τῷ ἔθνει κατὰ Ρωμαίων ἐξήλασε. Τὸ αὐτὸ δὲ τοῦτο καὶ κατὰ Φράγγων ποιῆσαι διανοηθεὶς καὶ ἀλοῦς ἀνεσκολοπίσθη ὑπο’ Οὔτου τοῦ βασιλέως αὐτῶν.*”²³ A Kedrénos-féle szöveggyományban csupán a kivégeztető császár neve tér el.²⁴ Moravcsik Gyula a következőképpen fordította: „*Bulcsú azonban az Istennel kötött szövetséget megszegvén, sokszor egész népével a rómaiak ellen vonult. Amidőn ugyanezt forralta a frankok ellen is, fogságba került, és császáruk, Ottó karóba húzatta.*”²⁵

A karóba húzás kifejezés fordításnak van előzménye és legutóbbi kortárs folytatása is. 2010-ben megjelent Joannes Skylitzes munkájának első, teljes angol fordítása.²⁶ John Wortley szintén karóba húzásnak fordította a fenti igét. „*Boulosoudes, on the other hand, violated his contract with God and often invaded Roman land with all his people. He attempted to do likewise against the Franks but he was seized and impaled by Otto their emperor.*”²⁷

Bulcsú kivégzésére vonatkozó másik bizánci forrásunk, Johannes Zonaras 12. századi bizánci történetíró *Ἐπιτομή ἱστοριῶν* című műve, amely szintén beszámol Bulcsú „pénzbeszedő látogatásáról” a bizánci udvarban, de a kivégzés módját máshogyan írta le. „*Ο δὲ λοιπὸς τὰς πρὸς Θεὸν συνθήκας ἤθετηκῶς αὐθις κατὰ Ρωμαίων ὠπλίζετο, τοῦτο δὲ καὶ κατὰ Φράγγων ποιῆσαι ἐπιχειρήσας ἐάλω καὶ ἀνεσταύρωτο.*” Zonaras más igét használt ugyanarra a kivégzésre, ame-

²⁰ BRÉHIER 1997. 140.

²¹ Ford.: MORAVCSIK Gyula, ÁMTBF 85. „...*Βουλοσουδῆς ὁ τούτων ἀρχηγὸς τὴν τῶν Χριστιανῶν πίστις ἀσπάξεσθαι ὑποκριθεὶς κατειλήφει τὴν Κωνσταντίου. Καὶ βαπτισθεὶς ὑπο τοῦ βασιλέως ἀναδεχέται Κωνσταντίου, τῆ τῶν πατρικίων ἀξία τιμηθεὶς καὶ πλείστων χρημάτων ὑπάρξας κύριος, ἔτ’ αὐθις δικάδε ὑποσπρένας.*” Továbbá: SKYLITZÉS 239.; KEDRÉNOS 62. Kedrénos – Skylitzést folytató és átvevő – átiratában ugyanez a szöveg található, latin fordítással. „*Bulosudes eorum princeps fidem se amplecti Christianam simulans C. polin venit, baptizatusque ibi a Constantino est exceptus, ab eoque patricii dignitate et magni donis ornatus ditatusque domum rediit.*”

²² KOSÁRY 1971. 28.

²³ SKYLITZÉS 239.; ÁMTBF 86.

²⁴ „ὑπὸ Ἰωάννου τοῦ βασιλέως αὐτῶν” KEDRÉNOS 62.

²⁵ Ford.: MORAVCSIK Gyula, ÁMTBF 86.

²⁶ SKYLITZÉS, WORTLEY.

²⁷ SKYLITZÉS, WORTLEY 231.

lyet Moravcsik Gyula az alábbi módon ültetett át: „*a másik azonban az Istennel való szövetséget megszegvén, a rómaiak ellen fegyvert fogott. Amidőn ezt a frankok ellen is megkísérelte, foglyul esett és megfeszített.*”²⁸ Moravcsik nagy munkájának sajtó alá rendezői – megkísérelvén feloldani ezt az ellentmondást – azonban megjegyezték a Skylitzésnél használt *ανασκολοπίσθη* igével kapcsolatban, hogy az ott „*használt görög szó is jelenti – ritkán – ezt.*”²⁹ Vagyis a keresztre feszítést. Mindezzel már jelezték kétségüket a pontos jelentéseket illetően, és immáron három kivégzési módot is bevontak a két Bulcsú-szöveg hely lehetséges fordításai körébe.

II.

Azt, hogy Bulcsú vezért halálra ítélése után végül is felakasztották, az előbb ismertetett nyugati források egybehangzó állítása támasztja alá. Akkor honnan ez a látszólagos terminológiai bizonytalanság a bizánci forrásokban? Talán a bizánci források említenek tévesen? Vagy pedig a bizánci források későbbi fordításából adódott, amelynek során az akasztás bizánci végrehajtásának módja volt az, ami jogtörténeti elemzés hiányában, félrevezethette fordítókat? Tanulmányunk ehhez kíván hozzászólni.

Arra, hogy bizánci források görögből latinra való fordításaiban a kivégzés módjának szóhasználata ingadozó, arra először a 19. században Mátyás Flórián figyelt fel *Történeti egyezések és tévedések* című munkájának rövid megjegyzésében.³⁰ Ő még a görög szövegek latin fordításából készült magyar fordítás pontatlanságára hívta fel a figyelmet, azzal érvelve, hogy a használt latin *palus* (karó) szó jelentése „nemcsak kihegyezett végű karó, hanem vastagabb faoszlop, amelyre embert is fel lehetett akasztani”. Tudjuk, hogy ha egy adott forrást minél több nyelvre az eredeti szöveg nélkül egymásból, egymás utáni fordítják, ez a hibalehetőség halmozódik (görög–latin–magyar).

Amióta a bizánci források korszerű magyar fordítása is a nagyközön-ség rendelkezésére áll, ez a jogi-terminológiai pontatlanság – ennek ellenére – máig tovább él. Érdemes tehát filológiai vizsgálattal kezdenünk és ezt más ókori görög és bizánci szövegekre is kiterjesztenünk. Nézzük meg a Skylitzés által használt *ανασκολοπιζω* és a Zonaras által használt *ανασταύρω* ige egyéb előfordulásait!

Való igaz, hogy az ókortól kezdve alkalmazott volt mind a karóba húzás, mind az akasztás, mint büntetési nem. Az asszír domborműveken is találkozunk felakasztott, vagy karóba húzott foglyok ábrázolásával. Az újasszír királyok írott szövegeiben főleg a karóba húzás szerepel. Szín-ahhé-eriba (Kr. e. 704–681) az ún. Taylor-prizma szövegében például a *Hatti* országa ellen indított háborúról szól. „*Amqarruna városban a vezetőket, az elölköket, akik bünt okoztak, megölvén, holttestüket a város körül oszlopokra aggattam.*”³¹ Assur-bán-apli (Kr. e. 668–631/627) király a neki tett hűségeskü megszegőit büntette ugyanígy az ún. Rassam-cylinder szövegében: „*ezeket a királyokat fogságba ejtették, lábukat és kezüket vasbilincsbe, vaskalodába verték... nagyot-kicsit egyaránt fegyverrel öldöstek le, a hulláikat osz-*

²⁸ Ford.: MORAVCSIK Gyula, ÁMTBF 100.

²⁹ ÁMTBF 86. 6. jz.

³⁰ MÁTYÁS 1896. 548. (Bulcsú vezér nyársra húzása)

³¹ Ford.: KOMORÓCZY Géza, ÓKTCH 172.

lopokra aggatták.”³² Továbbá: „A meg nem hódolt Akkó város lakosságát lemészároltam, tetemüket oszlopokra függesztettem, a várost körülvettem (velük).”³³ Jól látjuk, hogy ezek a karóba húzások a már megölt holttestekre vonatkoztak.

A Bibliában sok helyen akasztás említésével találkozunk. Mindezek számkra annyiban érdekesek, hogy a *Septuaginta* fordítói milyen kifejezéseket használtak az akasztásra, vagy a karóba húzásra a görög fordításaikban, például Eszter könyvében (Hámán és fiainak története).³⁴ Azonban ha megvizsgálunk más bibliai helyeket is (pl. 1 Mózes 40, 19–22.; 4 Mózes 25, 4.; 5 Mózes 21, 22–23.; 2 Sámuel 4, 12. és 21, 6.) a *Septuaginta* fordítói az akasztásra nem az *ανασκολοπίζω* igét használták, hanem a *κρεμάννυμι*, *κρεμάω* igéket. Így e szó pontosabb jelentésének megállapításában nem segítenek e szöveghelyek. Az *ανασταύρω* az Újszövetségben fordul elő, mert az a keresztre feszítést is jelölte.

Írott görög nyelvű forrásokban Hérodotosnál többször találkozunk a Skylitzés és Zonaras által használt *ανασκολοπίζω*, *ανασταύρω* kifejezésekkel, főleg perzsa példák kapcsán. Hérodotos szerint a perzsa nagykirály, I. Dareios (Kr. e. 522–486) Babilón városa elfoglalásakor „legalább háromezer vezető embert karóba húzatott.”³⁵ Az *ανασκολοπίζω* ige Muraközy Gyula általi fordításának bizonytalanságát jól mutatja, hogy ezt az igét a Hérodotost angolul tolmácsoló Rawlinson keresztre feszítésnek értelmezte.³⁶ A lábjegyzet ugyanott pedig következtelenül a foglyok karóba húzásáról (*impaling*) beszél. Ez a szótárból való fordításnak azon „tipikus esete”, amikor választani kell a sok – esetleg egymásnak ellentmondó – jelentés közül.

A Zonaras által használt *ανασταύρω* ige a milétoszi türannosz, Histiaios kivégzésekor is feltűnik.³⁷ A 19. században Geréb József karóba húzásnak fordította.³⁸ Muraközy Gyula hasonlóan járt el.³⁹ Rawlinsonnál szintén karóba húzás szerepel.⁴⁰

³² Ford.: KOMORÓCZY GÉZA, ÓKTCH 199.

³³ Ford.: KOMORÓCZY GÉZA, ÓKTCH 212.

³⁴ Hámán magas tisztségében Mardókeus és a zsidók kiirtását tervezte. (3. 6.) „Csináljanak ötven könyöknyi magas fát (ξύλον).. Mardókeust akasszák (κρεμαιοθήτω) red.” (5. 14.) Eszter könyve e bitófát még többször említi: „Ímé a fa (ξύλον) is, a melyet készített Hámán Mardókeusnak.. ott áll Hámán házában, ötven könyöknyi magas.” (7. 9.) Az akasztás is említésre kerül: „Ímé Hámán házat Eszternek adtam és öt felakasztották (ἀντὸν ἐκρέμασα ἐπὶ ξύλου) a fára azért, mert a zsidókra bocsátotta kezét.” (8. 7.) A zsidók bosszúja elérte Hámán fiait is: „Hámán tíz fiát akasszák fel a fára (τοὺς δέκα υἱοὺς κρεμάσαι).. és Hámán tíz fiát felakasztották (κρεμάσαι).” (9. 13–14.) SZENT BIBLIA 517., 519., 520., 521., 522.; SEPTUAGINTA 956., 963., 966., 970.

³⁵ HÉRODOTOS, MURAKÖZY 260.; HÉRODOTI HISTORIAE 351. „τοῦτο δὲ ὁ Δαρείος τῶν ἀνδρῶν τοὺς κορυφαίους μάστιγα ἐς τρισχιλίους ἀνεσκολόπισε.” (III. 159)

³⁶ HÉRODOTOS, RAWLINSON 443. „He then chose out near three thousand of leading citizens, and caused them to be crucified.”

³⁷ HÉRODOTOS, GERÉB II. 250. „Ἀρταφρένης τε ὁ Σαρδίων ὑπαρχος καὶ ὁ λαβὼν Ἀρπαγος, ὡς ἀπίκετο ἀγόμενος ἐς Σάρδις, τὸ μὲν ἀντὶ τοῦ σώματος ἀντὶ ταύτης ἀνεσταύρωσαν, τὴν δὲ κεφαλὴν ταριχεύσαντες ἀνήθεικαν παρὰ βασιλεῖα Δαρείων ἐς Σούσα.” (VI. 30.)

³⁸ HÉRODOTOS, GERÉB II. 250. „mikor Szardiszbába hozták, Artaphrenes, a sardisi helytartó, és Harpagos, aki elfogta volt, testét ott helyben karóba húzta, fejét pedig bebalzsamozva Susába küldötték Dareios királyhoz.”

³⁹ HÉRODOTOS, MURAKÖZY 406. „miután Szardiszbába szállították, karóba húzzák, s a fejét bebalzsamozva elküldik Szuzába Dareiosz királynak.”

Viszont véleményünk szerint inkább a keresztre feszítés jöhet szóba az ἀνασταύρω ige használatakor Sandókés királyi bíró megbüntetésekor (VII. 194.). Ám Muraközy fordításában ő az az elítélt: „*akit Dareios egyszer karóba akart húzni, mert megvesztegette igazságtalan ítéletet hozott. Már ott függött a karón, amikor... elengedte Sandókést.*”⁴¹ Ha ez valóban karóba húzás lenne, nem lehetne a végrehajtás stádiumában sértetlenül abbahagyni. Véleményünk szerint Geréb József így helyesen értelmezte: „*kit régebben Dareios király keresztre feszítettett... Amint így a kereszten függött, Dareios... szabadon bocsátotta.*”⁴²

Jogtörténeti szempontból a karóba húzások görög igével való megfeleltetése könnyebb eredeti perzsa források segítségével. Hiszen igazolhatóan a perzsa forrásokban maga I. Dareios (Dārayavaus) említi az általa büntetésül élőkre kiszabott karóba húzásokat a *behisztuni feliratán*⁴³ (egyéb testcsonkító büntetésekkel együtt), amelyet Harmatta János fordításaiban idézünk. Kr. e. 521-ben az ellene fellázadó Fravartiš-t (Fraortés) „*elfogták, hozzám vezették. Én neki mind az orrát, mind a fülét, mind a nyelvét levágattam, és egyik szemét kiszúrattam, udvaromban megkötözve tartottam... azután Hagmatānában (Ekbatana) karóba húzattam őt. És az embereket, akik legfőbb hívei voltak, ezeket Hagmatānában a várban felakasztattam.*”⁴⁴ Ugyanígy büntette meg a tőle elpártoló assagartai Ciçataxma-t (Tritantaichmés): „*neki én mind az orrát, mind a fülét levágattam, és egyik szemét kiszúrattam. Az egész hadi nép látta őt. Azután Arbirában (Arbela) őt karóba húzattam.*”⁴⁵ Továbbá Vahyazdāta-t, aki Bardiyanak, Kuruš fiának mondta magát, „*én ezt a Vahyazdātát és azokat az embereket, akik legfőbb hívei voltak... ott őket karóba húzattam.*”⁴⁶ Hasonlóképpen Arxa nevű, arminiai lázadót, aki magát Nabukudracarának mondotta Bābirušban (Babilón): „*ezt az Arxát és azokat az embereket, akik legfőbb hívei voltak, Bābirušban karóba húzták.*”⁴⁷ Az a perzsa joggyakorlatból jól megállapítható, hogy a perzsák inkább a karóba húzást alkalmazták, és főleg az árulás, esküszegés, uralkodóval szembeni lázadás eseteiben szabták ki.

Kérdésfelvetésünk indokoltságát jól mutatja a további Hérodotosz szöveghe-lyek vizsgálata. Először egy akasztásról. A Xerxész vezette perzsa háborúban a Thermopylai-szorosban nem mind a 300 spártai halt meg. Kevesen túléltek, így a Thesszaliába követként küldött Pantites is.⁴⁸ Aki –Geréb József szerint– „*midőn Spártába visszatérve, gyalázat érte, fölakasztotta magát.*”⁴⁹ Ugyanez a szöveghely Muraközy Gyula tolmácsolásában: „*Mikor azonban hazatért Spártába, nem tudta*

⁴⁰ HÉRODOTOS, RAWLINSON 349. „His body impaled at that place, while they embalmed his head and sent it up to Susa to the king.” (Megemlítvén, hogy ez a lázadók elleni perzsa szokásnak megfelelően történt. 3. jz.)

⁴¹ HÉRODOTOS, MURAKÖZY 527.

⁴² HÉRODOTOS, GERÉB III. 143. A vonatkozó rész: „*λαβὼν ἀνεσταύρωσε*”, HÉRODOTOS, GERÉB III. 142.

⁴³ Szövegkiadását I. THE BISITUN INSCRIPTIONS.

⁴⁴ Ford.: HARMATTA JÁNOS, ÓKTCH 315–316. (32. §. II. col.)

⁴⁵ Ford.: HARMATTA JÁNOS, ÓKTCH 316. (33. §. II. col.)

⁴⁶ Ford.: HARMATTA JÁNOS, ÓKTCH 317. (43. §. III. col.)

⁴⁷ Ford.: HARMATTA JÁNOS, ÓKTCH 319. (50. §. III. col.)

⁴⁸ HÉRODOTOS, GERÉB III. 166. „*νοστήσαντα δὲ τοῦτον ἐς Σπάρτην, ὡς ἡγάμωτο, ἀπαγχισθαι.*” (VII. 232.)

⁴⁹ HÉRODOTOS, GERÉB III. 167.

elviselni a megaláztatást, és felakasztotta magát.”⁵⁰ Rawlinson⁵¹ szintén akasztás-ként értelmezte. Az egybehangzó fordítások oka az, hogy itt nem a korábban tárgyalt két igénk, hanem egy harmadik szerepel. Az *ἀπάγχω* ige (=megfojt, felakasztja magát) *mediális* alakban mindhárom fordító számára egyöntetű fordítást hozott.

A Thermopylainál elesett spártai király, Leónidas holttestét a perzsák még utólag meggyalázták. A győztes plataiai csata után az aiginai Lampón győzködi a spártai hadvezért, Pausaniast, hogy Mardonioson bosszulja meg Leónidas halálát. Ez a szöveghely már jól példázza kérdésfelvetésünk indokoltságát, mert az *ἀνασταύρω*, *ἀνασκοιοπίζω* ige egyszerre fordul elő, nehéz munkát adva a fordítóknak.⁵² Geréb József se nem karóba húzásnak, se nem akasztásnak, hanem mindkét igét keresztre feszítésnek fordította.⁵³ Muraközy Gyula másként értelmezte Lampón szavait.⁵⁴ Az *ἀνασταύρω* igét a fej karóra tüzésének értette, az *ἀνασκοιοπίζω*-t karóba húzásnak fordította, megtartva a két ige közötti jelentésbeli bizonytalanságot. Épp ugyanúgy, ahogyan ez Moravcsik munkájának posztumusz kiadásában is megvan Skylitzés és Zonaras szövegében.

Hérodotos szöveghelyeiben ingadozó nyelvhasználatot tapasztalunk: úgy tűnik, hogy a karóba húzást, vagy a fej karóra való kitűzését értené mindkét ige jelentése alatt. Mintha az *ἀνασταύρω* egyik szinonimája lenne az *ἀνασκοιοπίζω*. Hiszen mindkettő valamilyen karóval végrehajtott büntetés, csupán ennek végrehajtási módja marad rejtve előlünk. Az eddigieket összegezve, részeredményként azonban megállapíthatjuk azt, hogy ha figyelembe vesszük az imént ismertetett behisztuni feliraton a perzsa joggyakorlatot, akkor *ἀνεσταύρωσαν* igét a görög forrásokban mi inkább karóba húzásnak fordítanánk.

A bizánci Skylitzés által használt *ἀνασκοιοπίζω* jelentése azonban továbbra sem dönthető el, további vizsgálatot igényel, amelyet ki kell terjesztenünk a bizánci görög szerzők műveire és szóhasználatukra.

Az *Excerpta de legationibus Romanorum ad gentes*-ben, Priskos rhétor beszámolójában mindkét igére találunk példát. Priskos használja a Zonarasnál lévő igét (*ἀνασταύρω*), amikor a bizánciak a hozzájuk átszökött árulókat (vissza)adják a

⁵⁰ HÉRODOTOS, MURAKÖZY 540.

⁵¹ HÉRODOTOS, RAWLINSON 153. „He, they say, on his return to Sparta, found himself in such disesteem that he hanged himself.”

⁵² HÉRODOTOS, GERÉB III. 338. „Λεωίδεω γάρ ἀποθανόντος ἐν Θερμοπύλῃσι Μαρδόνιος τε καὶ Χέρξης ἀποταμόντες τὴν κεφαλὴν ἀνεσταύρωσαν ...Μαρδόνιον γάρ ἀνασκοιοπίσας τεταμώπησαι ἐς πάρων τὸν σὸν Λεοίδην.” (IX. 78.)

⁵³ HÉRODOTOS, GERÉB III. 339. „Midőn Leonidas Thermopylainál meghalt, Mardonios és Xerxes rendelkezéstől lefejezték és keresztre feszítették..Mert, ha Mardoniosot keresztre feszítetted, nagybátyáért, Leonidasért is bosszút állsz.”

⁵⁴ HÉRODOTOS, MURAKÖZY 639. „Amikor Leónidasz Thermopylainál elesett, Mardoniosz és Xerxész levágatta a fejét és póznára tűzette..Mert ha karóba húzatod Mardoniosz holttestét, megbosszulod nagybátyád, Leónidasz halálát is.”

barbároknak (hunoknak), akik őket kivégzik.⁵⁵ A szöveget legutóbb kiadó és fordító Blockley fordításában ez – véleményünk szerint helyesen – karóba húzás.⁵⁶

Az *ἀνασκολοπίζω* igével activ aoristos participiumként találkozunk az Attila hun nagykirályhoz küldött követség leírásában. Attila ugyanis Vigilast a szöszegése miatt súlyosan megfenyegette, amitől csak a követi védettsége óvta meg.⁵⁷ Blockley fordítása hasonló, ez is karóba húzás, nem különbözteti meg a két igét, egyaránt karóba húzásnak értelmezte.⁵⁸ Szilágyi Sándor 19. századi magyar fordítása is hasonló.⁵⁹ Látjuk, hogy az *ἀνασκολοπίζω* igét karóba húzásnak fordította mind a magyar, mind az angol fordító. Azt csak megemlítjük, hogy van itt egy állandósult irodalmi szófordulat, toposz is egyben. A felakasztott ember teste a madarak étke. Ez már az Ószövettségben is megjelent.⁶⁰ Sőt a középkor akasztófahumorú poétája, Villon is a felakasztott és nem a karóba húzott ember kiszolgáltatottságát látta ebben.⁶¹

A kérdés megoldásában olyan leírást, forrást kell keresnünk, amely nemcsak valamelyik igével megnevezi – mint az eddigiek –, hanem részletesebben leírja az ilyen büntetés végrehajtását! Ennek a feltételnek megfelelő szöveghelyet a bizánci történetírónál, Theophylaktos Simokattésnél találtunk. Így az *ἀνασκολοπιζω* igét használja, ezúttal praes. imperf. ind. medio-passivi alakban az eretneknek ítélt Paulinos kivégzésekor (I. 11. 21.). „ὁ μὲν οὖν Παυλίῃνος ἀνασκολοπίζεται ξύλῳ στερρῶ τὴν πρὸς τὸ ἀναντες κερηνότι ἀκράρειαν, ἐνέρσει τε τούτου ἄμα τὸ φάρυγγι τοὺς ἐν τραχήλῳ σφονδύλους ἀπαγχοιζόμενος ἀπεπνίγεται...”⁶² „Paulinoszt tehát hozzákötözték egy kemény fakaróhoz, amely fenn a csúcsánál ketté volt hasítva; ehhez kötözve nyaki gerinccsigolyáinál fogva akasztották fel és fojtották meg.”⁶³ Ez a szöveghelyünk már elég pontosan leírja a végrehajtási módját ennek a „karóba húzás”-nak, ami véleményünk szerint valójában akasztás. Így további fejtegetéseinket előlegezve kulcsszövegnek tekinthető!

⁵⁵ EXCERPTA 122.; BLOCKLEY 1983. 226. „ὁ δὲ παρὰ Ῥωμαίους καταφυγόντες ἐξεδόθησαν βαρβάροις... οὗς ἐν Καρσῶ φρουρίῳ Θρακίῳ παρειληφότες ἐσταύρωσαν δίκας ἀντοὺς πρατιόμενοι τῆς φυγῆς.” (1.)

⁵⁶ BLOCKLEY 1983. 227. „Those who received them exacted the penalty for their flight by impaling them near to Carsum, a fortress in Thrace.”

⁵⁷ BLOCKLEY 1983. 254. (184–186.) „χαλεπήνας μᾶλλον καὶ αὐτῶ πλείστα λοιδορησάμενος μετὰ βοῆς ἔλεγεν ὡς αὐτὸν ἀνασκολοπίσας πρὸς βορὰν οἰωνοῖς ἐδεδώκεν ἄν...”

⁵⁸ BLOCKLEY 1983. 255. „Attila became even more angry and abused him violently, shouting that he would have impaled him and left him as food for the birds...”

⁵⁹ PRISKOS, SZILÁGYI 100. „még dühösebb lett, magából kikelve ordította, hogy karóba húzatná s madarak étkéül vetteté...”

⁶⁰ Az egyiptomi fáraó fő sütömesterének álmát magyarázta meg József ekképpen: „Harmadnap múlva fejedet véteii a Faraó és fára akasztat fel téged, és a madarak leeszik rólad húsoadat.” 1. Mózes 40, 19. SZENT BIBLIA 517.

⁶¹ „Nem nyughatunk meg: járjuk a táncot, // inogva, lengve, mint harang a lábón, //eltúrve, hogy minden szél megbáljon, // s madár-hadak képünk ragyásra verjék.” Epitaphium, melyet Villon szerzett magának és társainak, midőn akasztásukat várták. (ford.: Mészöly Dezső) VILLON 129.

⁶² THEOPHYLAKTOS 62. (8–11.)

⁶³ Ford.: OLAJOS TERÉZIA. (Ezúton köszönöm meg Olajos Teréziának, hogy megkeresésemre a vonatkozó rész fordítását rendelkezésemre bocsátotta.)

Bár Theophylaktos később szintén használja ugyanezt az igét, de csupán megnevezi a kivégzést.⁶⁴ Olajos Terézia készülő fordításában, itt még karóba húzás szerepel, megtartva a fentiekben ismertetett ambivalenciát.⁶⁵

Ezek után kötelezően adódik feladatunk, hogy vizsgáljuk meg a Bulcsú-szöveg helyet tartalmazó bizánci Skylitzés munkájában lévő *ἀνασκολοπίζω* ige egyéb előfordulásait is, amelyekről már magyar fordítás nem készült. II. (Hebegő) Mihály császárról (820–829) szóló fejezetben a képtisztelet védelmezőjeként fellépő Szláv Tamás felkelésekor (15.):⁶⁶ Mi így fordítjuk: „*a Szíriába menekülteket a vidék katonai kormányzója elfogta és felhúzatta*”. Wortley fordításában ugyanez karóba húzás.⁶⁷

III. (Részeges) Mihály császárról (842–867) szóló rész azért fontos számmunkra, mert mindkét kivégzési móddal találkozunk (8.). A kiskorú uralkodó mellett anyja, Theodóra ugyanis a manicheusok üldözése során válogatott büntetési és kivégzési módokat alkalmazott, Skylitzés pedig a bizánci büntetés-végrehajtási terminológiánknak gazdag fogalmi tárházát mutat be. Többek között az akasztást. „*A parancsot végrehajtna nem mértékkal, hanem kegyetlenül egyeseket (bitó) fára akasztottak, másokat kardéltre hánytak, a többieket meg a gaztetek más változatos ötleteivel és a büntetések mindenféle módjával. Körülbelül tízezer embert öltek meg és a vagyonukat az állam elkobozta.*”⁶⁸ Itt az akasztásra nem a jól ismert *ἀνασκολοπίζω* igét használta a szerző! De nincs a felsorolásban a karóba húzás igéje sem. Wortley fordításában is akasztást említ.⁶⁹ Ugyanezen fejezet következő mondatában viszont már feltűnik az *ἀνασκολοπίζω* igénk. Ugyanis, amikor Theodotos Melissénos, Anatolikon thema stratégosa megtudta, hogy apját is megbüntették. „*Ez, megtudva, hogy saját apját is [oszlopra] felhúzták és azt vélvén, hogy a történetek túlon túl veszélyesek, elűzött, ötezer hasonlóan hívő társával Amerhez,*

⁶⁴ THEOPHYLACTOS, BONNAE 260. „*ἐξ ἑωπινοῦ δε ὁ Πρίσκοσ τοὺς φρουράρχους ἀνεσκολοπίζε, καὶ δὴ καὶ τινὰς τοῦ ἡπλιτικοῦ πικρῶς ἔμαστίγωνσεν.*” Az ebben közölt latin fordításban is ugyanaz: „*mane Priscus custodiae praefectos palis suffixit, et de quosdam de exercitu dirum in modum flagellavit.*” (VI. 9. 15.)

⁶⁵ „Az őrparancsnokokat Priszkosz hajnalban karóba húzatta, s a legénységből is egyeseket kegyetlenül megkorbácsoltaott.” (ford. OLAJOS TERÉZIA)

⁶⁶ SKYLITZÉS 41. „*καὶ φεύγοντες πρὸς Συρίαν ὑπὸ τῶν τὰς ἀκρας διεπόντων στρατηγῶν κατασχεθέντες ἀνεσκολοπίσθησαν.*” (ford. SZABÓ PÁL)

⁶⁷ SKYLITZÉS, WORTLEY 44. „*They fled to Syria but the governors of the frontier region arrested and impaled them.*”

⁶⁸ Ford.: SZABÓ PÁL, SKYLITZÉS 92. „*μη μετρίως, ἀλλ' ἀγρίως τῶ ἐπιτάγματα χρώμενοι τοὺς μὲν ξύλα ἀνήρων, τοὺς δὲ ξίφει παρεδίδοσαν, ἄλλους δὲ ἄλλαις κακῶν ἰδέαις παρέπεμπον καὶ ποικίλοις καὶ παντοδαποῖς κολάσεων τρόποις ὡσεὶ δέκα μυριάδας ἀνδρῶν ἀπάλλεσαν καὶ τὰς ὑπάρξεις αὐτῶν ἐδημοστεύσαν.*”

⁶⁹ SKYLITZÉS, WORTLEY 92–93. „*Some (of the Manichees) they hung on gallows, some they put to the sword, while others were despatched with various kinds of afflictions and diverse and multiform methods of torture, until ten times ten thousand men had been destroyed, their possessions appropriated by the state.*”

Meliténé emírrjéhez menekült”.⁷⁰ Wortley – immár önmagához következetesen – ismét karóba húzásnak fordította *ἀνασκολοπίζω* igét.⁷¹

I. Basileios császár (867–886) fejezetében szintén feltűnik e kifejezés (32.). Harminc elfogott szaracént a Hippodromba küldtek, majd a Peloponnésosra, végül pedig kivégezték őket: „*harminc szaracént –mint katonaszökevényt– felhúztak és nagy félelem lett úrrá az egész római hajóhad szerte*”.⁷² Wortleynél ismét karóba húzásként szerepel a kifejezés.⁷³

VI. (Bölcs) Leó császár (886–912) fia, VII. (Bíborbanszületett) Konstantín császár gyermekkoráról szóló fejezetben is találunk példát (2.). A patricius Aigidés esett áldozatául e büntetésnek: „*Aigidés patrikiost, aki vitézségéről volt híres, és vele együtt más ismert hadvezéreket, Khrysopolisban, a Damalé-től egészen a Leukationnak nevezett helyig (mind) felhúzták*”.⁷⁴ Wortley fordításában ugyanezen kivégzések ismételen karóba húzások.⁷⁵

A császárról már uralkodóként (*autokratór*) szóló részben (5.) a magyarok kapcsán Bulcsú/Boulosoudés kivégzéséről szóló mondat következik, melyet fentebb már ismertettünk.⁷⁶ Wortley – rendszeresen és következetesen – karóba húzásnak fordította ezt is. „*He attempted to do likewise against the Frank but he was seized and impaled by Otto their emperor*.”⁷⁷

Viszont ami megdöntheti Wortley fordítói gyakorlatát az az, hogy e kivégzésről mi Skylitzés krónikájának illusztrált, 13. századi, ún. madridi kéziratában a 135. folio recto-ján (*Codex Graecus Matritensis Ioannis Skylitzes*) egy képi ábrázolást találunk, amelyen egyáltalán nem karóba húzás látható (135 Rb miniatúra). A miniatör még a jelenet szereplőjének, Bulcsúnak nevét is melléírta (1. kép).⁷⁸

II. Basileios (975–1025) és VIII. Konstantinos császár (1025–1028) fejezetében több példát találunk a szövegben, egyúttal képi ábrázolással is, amellyel némileg már pontosíthatjuk e büntetésvégrehajtási fogalmak jogi jelentését. Elsőként Delphinás lázadása során. II. Basileios császár Bardas Phókas felkelése idején Bardas hadvezérét, Kalokyros Delphinás-t büntette meg. Skylitzés erre vonatkozó szöveghelye (17.): „*Ezt a Delphinast bitófára akasztatta, ugyanazon a helyen, ahol a sátrát felállította, Phókas testvérét, a vak Niképhorost őrizetbe vette,*

⁷⁰ Ford.: SZABÓ PÁL, SKYLITZÉS 92. „*ὄντως τὸν ἐαυτοῦ πατέρα ἀνεσκολοπίσθαι μαθὼν καὶ πέρα δεινοῦ τὸ πραχθὲν ἠγησάμενος, φυγὰς μετὰ καὶ ἐτέρων ὁμοπίστων πεντακισχιλίων πρὸς Ἀμερα παραγίγνεται τὸν τῆς Μελιτηνῆς ἐμῆρῶν.*”

⁷¹ SKYLITZÉS, WORTLEY 93. „*When he heard that they had impaled his own father, he was outraged by this atrocity beyond sufferance and deserted to Amer, the emir of Melitene.*”

⁷² Ford.: SZABÓ PÁL, SKYLITZÉS 155. „*ἀνασκολοπίσθησαν οἱ τριάκοντα Σαρακηνοί, ὡς δῆθεν οἱ λειποτάκται. καὶ φόβος ἐγένετο μέγας εἰς πάντα τὸν Ῥωμαικὸν στόλον.*”

⁷³ SKYLITZÉS, WORTLEY 149. „*the thirty of Saracens were impaled as though they were the deserters and a great fear was instilled in the entire Roman fleet.*”

⁷⁴ Ford.: SZABÓ PÁL, SKYLITZÉS 199–200. „*τὸν δὲ πατρικιον Αἰγίδην, τὸν ἐπ’ ἀνδρεία περιβόητον, καὶ τινας σὺν αὐτῷ στρατηγοὺς οὐκ ἀσήμους, ἀπὸ τῆς ἐν Χρυσοπόλει δαμάλεως καὶ μέχρι τοῦ τόπου τοῦ λεγομένου Λευκατίου ἀνεσκολόπισαν.*”

⁷⁵ SKYLITZÉS, WORTLEY 194. „*The patrician Aigides, famous for his courage, and other by no means undistinguished commanders were impaled along the way from the (statue of the) heifer in Chrysopolis all the way to what we call the Leukalion.*”

⁷⁶ SKYLITZÉS 239.

⁷⁷ SKYLITZÉS, WORTLEY 231.

⁷⁸ БОЖКОВ 1971. 89.

1. kép: A Codex Graecus Matritensis Ioannis Skylitzes krónika miniatúrája Bulcsú kivégzéséről (135 Rb, Kréneisz Géza jóvoltából, ill. ВОЖКОВ 1971.)

2. kép: A Codex Graecus Matritensis Ioannis Skylitzes krónika miniatúrája Dalphinas kivégzéséről (182 Ra, ВОЖКОВ 1971.)

Atzūpotheodórost pedig Abüdosban felhúztatta”.⁷⁹ Csakhogy itt más igével nevezik meg az akasztást (*ἐπι ξύλου κρεμᾶ*). Wortley így az első esetben akasztást fordít, majd pedig újra karóba húzást.⁸⁰ A madridi Skylitzés-krónikában Delphinás büntetésének a végrehajtását is ábrázolták a 182. folio recto-ján. Jól látható, hogy itt sem karóba húzásról volt szó, hanem valójában a karóra való felakasztásról, karóra húzásról (2. kép). Sőt, az akasztást fejjel lefelé hajtották végre úgy, hogy az elítéltet a lábánál fogva húzták fel a karóra (182 Ra.)!⁸¹ Ugyanebben a fejezetben Draxanos harmadszori menekülése kapcsán ismét találkozunk az *ἀνασκολοπίζω* igével (28.): „miután két gyermeket nemzett, a harmadik szökésekor is elfogták, és felhúzták”.⁸² Wortley karóba húzást említi.⁸³

IV. (Paphlagóniai) Mihály császár (1034–1041) fejezetében (8.) szintén feltűnik e büntetés említése. Ötszáz szicíliai, afrikai foglyot vezettek élve a császár elé. A többiek sorsa pedig a halálbüntetés volt: „A többieket mindet felhúzták a tengerparton Atramütiostól Strobiliósig”.⁸⁴ Wortley fordítása szerint tömeges karóba húzás történt.”⁸⁵

III.

Az *ἀνασκολοπίζω* ige igen széles jelentéskörrel bírt. Az idézett Skylitzés szövegrészletekben mi is óvatosan „[oszlopra] felhúz” értelemben fordítottuk, hiszen mindenképpen benne rejlik a *σκόλωσ* (karó, cölöp) szó. Kezdetben igeként nem használatos. Ha megvizsgáljuk e szó korai előfordulásait, jól mutatják ezt a nyelvi állapotot az *Ilias* XVIII. énekének sorai (176–177.):⁸⁶ „mert készletti lelke: karóra / tűzni a drága fejét, lemetélvén gyenge nyakáról.”⁸⁷ Homérosnál a főnévhez még egy jelentést konkretizáló ige, a *πήγνυμι*, *ἀναπήγνυμι* aktív aoristos infinitivusa kapcsolódott. Ehhez járult az *ἀνα* prefixum, egy *tmésist* alkotva a hexameterben. A fej karóra való feltűzését, rátűzését jelentve. A *σκόλωσ* további előfordulásai sem a kivégzésre, hanem a katonai tábornok körülvéve oszlopsorra vonatkoznak, az énekekben többször visszatérő hexametert alkotva (*Ilias* VIII. 343., XV.

⁷⁹ Ford.: SZABÓ PÁL, SKYLITZÉS 336. „τὸ μὲν οὖν Δελφινᾶν ἐπὶ ξύλου κρεμᾶ κατ’ ἐκεῖνον τὸν τόπον, ἐνθαπερ εἶχε τὴν σκηπὴν πεπηγμένην, τὸν δὲ ἀδελφὸν τοῦ Φωκᾶ Νικηφόρον τὸν τυφλὸν φρουρᾶ παραδίδουσι, [ἀνασκολοπίζει δὲ καὶ τὸν Ἀτζυποθεόδωρον κατὰ τὴν Ἀβυδὸν.]”

⁸⁰ SKYLITZÉS, WORTLEY 319. „Kalokyros Delphinás...when he refused to obey...he hung Delphinás on gallows at the very spot, where he had pitched his tent and sent Phokás’ brother, Nikephoros the Blind, to prison. He also impaled Atzypotheodoros at Abydos.”

⁸¹ БОЖКОВ 1971.

⁸² Ford.: SZABÓ PÁL, SKYLITZÉS 345. „τέκνα δύο ποιήσας τὸ τρίτον ἀπέδρα, καὶ συλληφθεὶς ἀνεσκολοπίσθη.”

⁸³ SKYLITZÉS, WORTLEY 327. „This time, however, he was not only arrested but impaled.”

⁸⁴ Ford.: SZABÓ PÁL, SKYLITZÉS 398. „οἱ δὲ λοιποὶ πάντες ἀνεσκολοπίσθησαν ἐν τῇ παραλίῳ ἀπὸ Ἀτραμντίου καὶ μέχρι Στροβίλιου.”

⁸⁵ SKYLITZÉS, WORTLEY 375. „all the rest were impaled along the coastline from Adramytion to Strobiles.”

⁸⁶ „κεφαλὴν δὲ ἐ θυμὸς ἀναγε’ πήξαι ἀνά σκολόπεσσιν ταμὸνθ’ ἀπαλῆς ἀπὸ δειρήσ.” CAPELLE 1968. 519.; DIMITRAKOS XIII. 6576.

⁸⁷ Amikor Hektór a megölt Patroklos holttestét még meggyalázná. ILIAS, DEVECSERI 308.; Lásd még: ÓGMN 840.

1.).⁸⁸ A Zonaras-i *ἀνασταύρω* igében benne rejlő *σταυρός* (cölöp, karó, kereszt-rúddal erősített cölöp) szó pedig az Iliasban inkább építészeti alkotóelemként használatos (*Ilias* XXIV. 453.).⁸⁹

Összegezve eddigi forrásaink nyújtotta adatainkat, Hérodotosnál a két ige között ingadozó nyelvhasználatot tapasztalunk és inkább az Iliasbeli jelentéssel mutathatunk ki hasonlóságot. Túlnyomórészt perzsa alkalmazásait írta le, amelyek karóba húzásnak, a fej karóra tűzésének tűnnek (Muraközy Gyula). Láttuk, hogy Skylitzésnél kifejezetten azonosítható esetben a felsoroltak közül két alkalommal fordul elő az akasztás. A manicheusok büntetése kapcsán és Delphinás esetében. Ezekben az esetekben más igéket használt a szerző, így pontosítsunk szempontjából ezúttal irreleváns. A *Septuaginta* nyelvhasználatát már ismertettük.

Ami mégis lehetővé teszi a jelentés megállapítását az Theophylaktos Simokattés pontosító leírása. Ha ehhez hozzávesszük a 135. folio recto miniatúráját, Bulcsú kivégzésének képi ábrázolását a madridi kódexben, ezek révén már az *ἀνασκοποῖζω* ige jelentését azonosíthatjuk az akasztással.

Első megközelítésünkben az *ἀνασκοποῖζω* ige általánosságban tehát mindenféle karóval kapcsolatos, karó általi kivégzést jelentett. Ebből a szempontból a kulcsszövegünk a már idézett Theophylaktos Simokattés szöveghely, amelyben az *ἀνασκοποῖζω* ige egyértelműen hozzá van kapcsolva a „karó” kifejezéshez és amelynek további leírása egyértelműsíti számunkra, hogy itt karóra húzásról, tehát felakasztásról van szó, nem pedig karóba húzásról: *Παυλῖνος ἀνασκοποῖζεται ξύλω στερρῶ* (I. 11. 21.). A görög *ξύλον* szó is egyaránt jelent karót, hasábfát, akasztófát, de keresztfát is.⁹⁰ Így egy kemény (*στερρός*) fakaróra lett felhúзва. A bonni corpus edíciójában közölt latin fordítás ezt követi: „*Paulinos in palum seu stipitem robostrum tollitur, cuius summa pars diffissa hiabat. in eum hiatum collo inserto strangulatus expirat, sic ille vitam impiam finivit*”⁹¹ A latin szövegben is áruklódó az *in* praepositio accusativusos használata, az *in* + ablativus helyett (*in palum*, és nem *in palo!*). A készülő fordításában Olajos Terézia jól érzékeltette ezt a bizonytalanságot, majd a mondatot már az akasztás leírásaként folytatta: „*Paulinoszt tehát hozzákötötték egy kemény fakaróhoz, amely fenn a csúcsánál ketté volt hasítva; ehhez kötözve nyaki gerinccsigolyáinál fogva akasztották fel és fojtották meg.*”

Theophylaktos akasztás-leírása azért is becses értékű, mert Skylitzésnél az előbb említett két akasztás esetében szerepel ugyan a „karó”, de más igékkal: *ξύλω ἀνήρων*, vagy a *Δελφινῶν ἐπι ξύλου κρεμᾶ* eseteiben tehát az *ἀναρτάω*, vagy a *κρεμάννυμι*, *κρεμᾶω* igékkel.⁹²

⁸⁸ „ἀντάρ ἐπεὶ διὰ τε σκόλοπας καὶ τὰφρον ἔβησαν.” CAPELLE 1968. 519. „ἀπῶρτεκ már a karókon, az árkon” ILIAS, DEVECSERI 131, 243.

⁸⁹ CAPELLE 1968. 522. „ἀμφὶ δὲ οἱ μεγάλην αὐλὴν ποίησαν ἀνακτὰ σταυροῖσιν πυκνωῖσι.” „udvari készítettek uruknak sűrű cölöppel.” ILIAS, DEVECSERI 408.

⁹⁰ ÓGMN 710.

⁹¹ THEOPHYLACTOS, BONNAE 1834. 57–58.

⁹² ÓGMN 78, 604.

Az akasztással ugyan nem, de a zsémbes isteni feleség, Héra Zeusz általi „felfüggesztésével” találkozunk az *Ilias* XV. énekében (18.).⁹³ Hasonló eredményre jutunk, ha a *Septuaginta* görög szóhasználatát vizsgáljuk meg. Ugyanígy a bizánci *menologiumok* mártírhalál-leírásaiban is bár találtunk példát, de nem a keresett igénkkel. Így például Diocletianus császársága alatt Eusebius mártíromságának leírásában: „*A szent Eusebios pedig két oszlop között, fejjel lefelé volt felakasztva*”.⁹⁴

Péter apostolról is tudjuk az apokrif iratokból, hogy saját kívánsága szerint fejjel lefelé feszítették keresztre.⁹⁵ Érdekes kivétel Eusebios Egyháztörténetében, hogy Péter apostol keresztre feszítésére a szerző az *ἀνασκολοπίζω* igét használja, vagyis „*Rómában lévén, a fejénél fogva felhúzatott*”.⁹⁶ Ha ez valóban keresztre feszítés és nem a Delphinus esetéhez hasonló akasztás, akkor ez azért is érdekes, mert az Újszövetségben a keresztre feszítésre nem ez az ige, hanem az *σταυρώω*, *ἀνασταυρώω* igék használatosak.⁹⁷ Így a fent említett *menologiumban* is hasonló a szóhasználat. Például Szent Nestor keresztre feszítésének leírásában Decius császársága alatt: „*προσηλούνται σταυρῶ*”, vagy Simon apostol Britanniában történt keresztre feszítésekor „*τῷ σταυρῷ προσπαγεῖς*”.⁹⁸

A görögség teljes szókinséft felölélő Dimitrakos-szótár elsődlegesen az *ἀνασκολοπίζω* igére a *hozzáköltözést* (*προσ-κολλῶ*), és nem a rá- vagy beleszúrás jelentéseket adja: „*hozzákapcsol, hozzáragaszt az oszlophoz, karóhoz*”.⁹⁹ További jelentéssel utal az *ἀνασταυρω* igére, amelynek jelentései „*oszlopra rászegez, oszlopra, karóra felnyársal, átdöf, hozzászegez, szegre felakaszt*”, végül utal csak az *ἀνασκολοπίζω* igére (I. 455.).¹⁰⁰

Említettük, hogy Theophylaktos pontosan le is írja ezt a „karót”, vagy inkább akasztófát. A karóra vonatkozóan az oxfordi bizánci szótárban találunk némi többletinformációra. Azonban ez nem az 'akasztás', hanem a Podskalsky és Carr által írt 'keresztre feszítés' (*crucifixion*) címszónál (*σταύρωσις*) szerepel. Ennek során egy villa alakú, kétágú karóra (*φοῦρκα*) felakasztják a kereszt szárát.¹⁰¹ Ez pedig megegyezik a Theophylaktos-féle leírással. A 'kivégzés' (*execution*) címszónál Kazhdan csak a keresztre feszítést említi.¹⁰² A *bizánci akasztás* és végrehajtása

⁹³ „*οὐ μὲν ὅτε τ' ἐκρέμα ὑπόθεν, ἐκ δὲ ποδοῖσιν ἄκμονος ἦκα δύο...σὺ δὲν αἰθερι καὶ νεφέλῃσιν ἐκρέμα*.” CAPELLE 1968. 343. „*Vagy nem is emlékszel, mint függesztettelek én föl, / két üllőt lábadra verettem... a lég magasában, felhőkön függtél*.” ILIAS, DEVECSERI 243.

⁹⁴ Ford.: SZABÓ PÁL, MENOLOGII GRAECORUM 271. „*Ο δὲ ἅγιος Εὐσεβίος, μέσον δύο στόλων, κατὰ κεφαλῆς κρεμαθεῖς*”.

⁹⁵ „*Csak arra kérlek benneteket, bakók, fejjel lefelé feszítsetek fel, ne másként*.” APOKRIF (Péter, 37.) 76.

⁹⁶ Ford.: SZABÓ PÁL. „*ἐν Ρωμῇ γενόμενος, ἀνεσκολοπίσθη κατὰ κεφαλῆς*.” EUSEBIUS (Lib. III. 1.) 216.

⁹⁷ ÚGMSZ 55, 879. Egy példa, amikor Pilátus a tömeget kérdezi: „*Τι οὖν ποιήσω Ἰησοῦν τὸν λεγόμενον Χριστὸν; λέγουσιν πάντες Σταυρωθήτω*.” (Mt. 27, 22.) ÚSZ 82.

⁹⁸ MENOLOGII GRAECORUM 329, 448.

⁹⁹ DIMITRAKOS I. 452. „*προσκολλῶ ἐπὶ σκολοπος, ἐπὶ ξύλου, ἀνασταυρίζω, παλουκῶνα*”. Az utóbbi pedig a latin *raium* szó átvételéből képzett ige.

¹⁰⁰ DIMITRAKOS I. 455. „*καρφῶν ἐπὶ σταυροῦ, ἐπὶ κασσάλου, προσπασσαλεύω, ἀνασκολοπίζω*”.

¹⁰¹ ODB 555.

¹⁰² ODB 768.

nem kapott önálló szócikket, pedig látjuk, hogy végrehajtását a szövegekből rekonstruálni igen nehéz feladat és sok félreértésre ad alkalmat.

Arról ugyanis már nem esik szó, hogy a kétágú karót (*φουρκας*) a keresztre való feszítésen túlmenően más kivégzési módnál ugyanúgy lehetett használni és nem kimondottan az áldozaton való áthúzásra, mint azt fordítóink többsége gondolta. Fenti példáinkban a Skylitzést fordító Wortley sorra karóba húzásnak fordította az *ανασκολοπιζω* kifejezéseket. Nyelvi-filológiai elemzéssel ugyanis nem lehet teljesen megállapítani a jelentéskülönbséget.

IV.

Ezért szükségesek még a jogi érveink. Alapvetően elmondható, hogy a karóra és a karóba húzás között nagy – és nem csupán nyelvi! – különbség van, habár mindkettőben a karónak, a bitófának nagy szerepe volt. Mindkettő a halálbüntetés formája. Amíg az akasztás (*suspendium*, *poena patibuli*) a halálbüntetés alapvető fajtája, addig a karóba húzás (*impalatio*) a minősített halálbüntetés között szerepelt a középkorban.¹⁰³

Vizsgáljuk meg mindkettő végrehajtását. A karóba húzás két végrehajtási módja közül az egyik az, amikor az áldozat a földbe ásott, kihegyezett végű oszlopba ültették, verték. A másik módja pedig az, amikor először az áldozatot a lábainál fogva húzták a karóra, majd ezután állították fel a bitófát.¹⁰⁴ Ezt villás elágazású karóval végrehajtani lehetetlen. Azonban ez a kivégzés lassú halált eredményezett, körülményes végrehajtásával éppen az elhúzódó agónia volt a célja.¹⁰⁵

A karóba húzás a középkori magyar jogban is ismert volt, például II. András király a Gertrud királynét meggyilkoló Péter ispánt húzatta karóba.¹⁰⁶ Erről kevés – a végrehajtását is leíró – forrást ismerünk, de az alábbira felhívjuk a figyelmet.¹⁰⁷ Werbőczy István *Tripartitum*ában a büntetési nemek kapcsán megemlíti, hogy „*a tolvajok bitóval, a rablók karóba húzással vagy kerékbe töréssel, a többiek pedig pallossal, tudniillik vétkök mértéke szerint, lakolnak és fenyítetnek.*”¹⁰⁸

Az akasztás a karóba húzással ellentétben igen gyors halált eredményező, gyorsan végrehajtható kivégzés.¹⁰⁹ Több változata közül azonban olyan is volt, amellyel éppen – a tömeg kívánsága szerint – elhúzhatták az áldozat megfojtását. A leggyakoribb a *függesztéses akasztás*. Az elítélt vagy maga ment fel, hogy a lelógó kötelet a nyakába akasszák, vagy felemelték odáig és azután lelökték.

¹⁰³ BÉLI 2009. 168.

¹⁰⁴ BÉLI 2009. 168.; MEZEY 2006.

¹⁰⁵ DEL BOSQUE 2002. 129–130.

¹⁰⁶ ZSOLDOS 2009. 21.

¹⁰⁷ Egy német évkönyv, az *Annales Marbacenses* beszámolt a kiszabott büntetésről is, az 1213. évnél: „*Unus autem interfectorum, quidam comes nomine Petrus, a rege Ungarie postea comprehensus dicitur, et palo per ventrem transfixo, in ultionem necatus. Similiter alii diversis penis extincti fuerunt.*” ANNALES MARBACENSES 1213. „*Továbbá egy a gyilkosok közül, egy bizonyos Péter nevű ispán a király által utóbb bűnösnek találtatott, és a hason át karón átszúrattott, megtorlásképpen megöletett. Hasonlóan mások is különböző fajta büntetésekkel megölettek.*” (ford. SZABÓ PÁL)

¹⁰⁸ Ford.: CSIKY KÁLMÁN, „*fures scilicet patibulo, praedones vero palo vel rota, caeteri autem gladio, juxta scilicet eorum demerita, sunt feriendi, atque puniendi.*” (I. 15.) HK 87.

¹⁰⁹ DEL BOSQUE 2002. 133.

Azonban az akasztást végre lehetett hajtani a *karóra, bitófára való felhúzás-sal*. Ezt az alábbi módon rekonstruálhatjuk. Az áldozat nem ment fel a hurokig, hanem azt még a földön a nyakába akasztották, a karóhoz hozzákötötték. Ezután a speciális villa-alakú bitófán átvett kötéllel az ellentétes oldalon a hóhérsegédek felhúzták, már ekkor megkezdve az agóniát és a fojtást. Az akasztás a kötéll húzásainak erősségétől függően gyorsítható-lassítható lehetett. Ezt a módszert – láthatóan – Bizáncban alkalmazták. Jól mutatják az akasztás bizánci ábrázolásai, így Bulcsú kivégzésének bizánci ábrázolásán is. A miniatúrán azt is látjuk, hogy Bulcsút lemez-telenítve és hátratekert kezeinél fogva a karóhoz is hozzákötötték (1. kép).

A speciális villa alakú bitófára használt *φούρκα* szó azonban nem görög szó, hanem latin, a római jogból átvett fogalom!¹¹⁰ Jelentését nézve kétágú villa (*furca*, -ae, f.), ami akasztófa-ként is használható. A Finály-szótár meg is adja az ilyen jelentését is: „Egy bizonyos villaalakú akasztófa, amelyre a halálraítelt rabszolgákat és útonállókat akasztották.”¹¹¹ A Dimitrakos-szótár szerint is latin eredetű, és *villás-, elágazó karó, oszlop, cövek, akasztófa*.¹¹² A kifejezés már Plutarkhosnál is feltűnik.¹¹³ A madridi kódex ábrázolásán viszont jól látszik ez a kétágú oszlop, amint Bulcsút, kötéllel felhúzza rá, felakasztották! Ez nyilvánvalóan elkerülhette a fordító(k) figyelmét, annak ellenére, hogy Skylitzés itt az *ανασκολοπιζω* igét használja!

Az akasztással kapcsolatban azonban a bizánci jogforrásokban az *ανασκολοπιζω* ige nem szerepel, viszont találkozunk a *φούρκα*-ból képzett *φουρκίζω* igével! Amit – lévén a bitófa elágazó villa – karóba húzásnak aligha lehet fordítani. Így mi az *ágasra húzás, akasztás* kifejezéseket javasoljuk.

Fenti következtetésünket igazolja az is, hogy a bizánci jog az akasztás büntetését hasonló esetekben rendelte el, mint amilyenekért Bulcsút ítélték el német földön. Ha Bulcsút a hatályos bizánci jog szerint ítélték volna el, akkor is felakasztották volna. A bizánci jogban Bulcsú kivégzése előtt a 8. században (726, 741) alkotott *Eklogé* volt hatályban, amely egyébként a halálbüntetések helyett a különböző testcsonkító, testfenyítő büntetéseket vezetett be. A halálbüntetés kegyetlen végrehajtási formáit eltörölte (keresztre feszítés, állatviadal, élve eltemetés, stb).¹¹⁴ Az *Eklogé* 17. címének büntető rendelkezéseiben az akasztással/ágasra húzással csupán egyetlen esetben találkozunk (17. 50.): „*Aki, rabol, lesben áll és embert öl, ahol elfogják, (azon a helyen) ágasra húzzák*”.¹¹⁵

Később a római jog anyagát feldolgozó *Basilika* már dogmatikailag is rendszerezte a büntetéseket. A főbenjáró ítélet fogalmába három esetet sorol, követve a *Digesta* felsorolását: „*Főbenjáró ítélet az, amely halállal vagy szolgaság-*

¹¹⁰ Az ÓGMN-ben hiába keressük.

¹¹¹ FINÁLY 838.

¹¹² DIMITRAKOS XV. 7689. „*πᾶσσαλος διχαλωτος, δοκός ἐν σχηματι ἡ σταυρον, ἀγγωνη, κρεμάλα.*”

¹¹³ „*ὁ γὰρ οἱ Ἕλληνες ὑποστάτην καὶ στηριγμα...τοῦτο Ῥωμαῖοι φούρκαν ὀνομάζουσι.*” (Coriolanus 24.) „*mert amit a görögök támasztéknak vagy villának hívnak, azt a rómaiak furcának nevezik.*” PLUTARKHOS 436. Itt egy római rabszolga büntetéséről volt szó, a hátán kellett ezt a kocsirudat alátámasztó fát viselnie és vele végigvonulnia.

¹¹⁴ KOMÁROMI 2005. 32–39.; a megvakítással kapcsolatban: SZABÓ 2011.

¹¹⁵ Ford.: SZABÓ PÁL. ELOGA 51. „*ὁ ληδτεύων καὶ ἐνεδρα ποιῶν καὶ φονεύων, ἐν ᾧ κρατεῖται τόπω φουρκίζεται.*”

büntetéssel vagy polgárjog vesztéssel jár”.¹¹⁶ A *Basilika* átvételéből csak a száműzés maradt ki, egyébként a büntetési fajtákról pedig megjegyzi: „A büntetések közül pedig egyesek halállal járnak, mások szolgálattal, polgárjog-vesztéssel, megint mások testi fenyítéssel, azaz korbácsütéssel vagy megkötözéssel/bilinccsel. Vagy becstelenség büntetésével, vagy méltóságvesztéssel, vagy valamilyen fajta tiltásokkal. Egyedül csak karddal, nem más eszközzel, és nem méreggel kell a kivégzést végrehajtani.”¹¹⁷ Ez utóbbi megszorítás – amit a *Basilika* is átvett – a *Digesta*-ban eredetileg arra vonatkozott, ha valakit eleve kard általi kivégzésre ítélték. Ez ugyanis nem helyettesíthető semmilyen alternatív végrehajtási móddal. A *Digesta*, illetve – ennek nyomán – az ehhez hozzáfűzött bizánci értelmező *skholion* felsorolta a kivégzési módokat, amelyek közt már helyet kapott a kötél általi kivégzés is, de nincs közöttük a karóba húzás:¹¹⁸ „Kétélű bárdal, dárdával, bottal/buzogánnyal, kötéllal és más módon.”¹¹⁹ De egyúttal az is feltűnik, hogy a *Digesta* és a *Basilika* nyelvhasználatának még külön sajátossága, hogy az akasztás megjelöléséhez nem a bitófát nevezi meg, hanem csak a kötelet, egyéb módokat is sejtetve.

Bulcsú idejében a 10. századi bizánci *Procheiros nomos* (907) volt hatályban, amelynek büntetései között viszont már az akasztás/ágásra húzás két esetben szerepel a büntetésekről szóló 39. címben (*De poenis*). A 16. szakasza szerint: „A hírhedt rablókat azon a helyen, ahol bűnöztek, ágásra húzzák.”¹²⁰

A 17. szakasz szerint az árulók hasonlóan bűnhődnek: „Azokat, akik az elenséghez menekülnek át, és a mi tervünket elárulják, ágásra húzzák vagy megégesik.”¹²¹

E bizánci jogszabályok az akasztásra a latinból/római jogból átvett *φουρκίζω* igét használták, nem pedig az *ἀνασκολοπιζω* igét. Viszont az is megállapítható, hogy a bizánci krónikaírók nem – így Skylitzés sem – a jogszabályban lévő *latin* eredetű jogi megnevezést alkalmazták, hanem sokkal régebbi és archaikusabb, valamint irodalmibb *görög* igével nevezték meg e kivégzési formákat. Ezt még

¹¹⁶ Ford.: SZABÓ PÁL. *BASILIKA* V. 853. (LX. LI. 2.) „Κεφαλικὴ καταδικτὴ ἐστὶν ἡ θάνατον, ἡ ὑπεύθυνον τιμωρίας ἡ πολιτείας ἐκπτώσις ἐπάγουσα.” Az átvett *Digesta*-szabály: „*Rei capitalis damnatum sic accipere debemus, ex qua causa damnato vel mors vel etiam civitatis amissio vel servitus contingit.*” (ULPIANUS, D. 48. 19. 2. 1.) CIC 864.

¹¹⁷ Ford.: SZABÓ PÁL. *BASILIKA* V. 856. (LX. LI. 6. 3.) „Τῶν ποινῶν αἱ μὲν θάνατον ἐπάγουσιν, αἱ δὲ δουλείαν, αἱ δὲ πολιτείας ἐκπτώσιν, αἱ δὲ ἐξορίαν, αἱ δὲ σωφρονισμὸν εἰς σῶμα. Τοντέστι πληγὰς ἢ δεσμὰ. Ἡ ζημίαν συν ἀτιμίᾳ ἢ στέρησιν ἀξίας ἢ τινος πράγματος κώλυσιν. Μόνῳ δὲ ζῆφει, καὶ οὐχ ἑτέρῳ ὀργάνῳ, οὕτε φαρμάκῳ δεῖ φονεῦειν.” A *Digesta* felsorolása és csoportosítása: „*sunt poenae, quae aut vitam adimant aut servitutem iniungant aut civitatem auferant aut exilium aut coercionem corporis contineant: veluti fustium, admonitio: flagellorum, castigatio: vinculorum, verberatio.*” (ULPIANUS, D. 48. 19. 6. 2.) CIC 865.

¹¹⁸ *BASILIKA* V. 856. „Πελέκει, ἀκοντίῳ, ροπάλῳ, βρόχῳ, ἢ ἑτέρῳ τῷπῳ.”

¹¹⁹ Sch. d. VII. 850., ford.: SZABÓ PÁL. Az alapul szolgáló *Digesta*-szabály: „*sed animadverti gladio oportet, non securi vel telo vel fusti vel laqueo vel quo alio modo.*” (ULPIANUS, D. 48. 19. 8. 1.) CIC 865.

¹²⁰ P. 39. 16., ford.: SZABÓ PÁL, *PROKHEIROS* 236. „οἱ ἐπίσημοι ληστὰὶ ἐν τοῖς τοποῖς ἐν οἷς ἐπιλημέλησαν, φουρκίζονται.” A latin fordítás hasonló: „*Famosi latrones in locis, ubi deliquerunt, in furcam aguntur.*”

¹²¹ P. 39. 17., ford.: SZABÓ PÁL, *PROKHEIROS* 236–237. „οἱ πρὸς τοῖς πολεμίοις ἀτυμολοῦντες καὶ ἡμετέρας βουλὰς ἐπαγγέλοντες εἰς φουρκαν ἀναρῶνται ἢ καίονται.” A latin fordítása: „*Qui ad hostes transfugiunt et nostra consilia deferunt in furcam tolluntur aut cremantur.*”

helyenként megőrizte a *Basilika*¹²² is, amely a büntetőjogról és keresetekről szóló terjedelmes LX. könyvében a kifüggesztett dolgokra pl. a *κρεμάννυμι* igét használja (4. 1. 8–9.).

Azt is látjuk, hogy Skylitzés latin fordításában még megvolt a karóra vonatkozó helyes értelmezés. A *Patrologia Graeca* Cedrenos–Skylitzés kiadásában: „*Bulosudes autem pactis quae cum Deo inierat rescissis, saepe cum omnibus suis in Romanos expeditionem suscepit. Quod idem contra Francos tentans captus est et ab eorum rege Joanne in palum suffixus est.*”¹²³ Egybehangzóan a fent ismertetett nyugati forrásokkal, nem karóba húzás, hanem karóra (fel)húzás, felakasztás. Ezt támasztja alá a Skylitzés krónikaábrázolás is.

Visszatérve a Bulcsú-szöveg helye, Moravcsik Gyula munkájának poszthumusz kiadott fordításában már nem ez szerepel. Mindezen indokok figyelembevételével tehát javasoljuk a fenti Skylitzés szövegrészlet magyar fordításának módosítását: „...*fogságba került, és császáruk, Ottó karóra húzatta* [vagy „*ágasra húzatta*”, esetleg „*felakasztatta*”]. Ugyanez vonatkozik az *ἀνασκολοπίζω* ige további előfordulásaira is.

Végezetül Zonaras szövegének Moravcsik-féle fordításában Bulcsú keresztre feszítése szerepel. Ennek latin fordítása is így értelmezte: „*idemque contra Francos facere aggressus, captus est et in crucem actus.*”¹²⁴ A fordítás szövegén nem kell változtatunk. Itt azonban véleményünk szerint – egyetértve az oxfordi bizánci szótárral – figyelembe kell vennünk a villa-alakú bitófa multifunkcionális alkalmazhatóságát, amely egyaránt használható nem csak a keresztre feszítésre, hanem az akasztásra is. A Római Birodalomban ugyan I. (Nagy) Constantinus császár megszüntette a keresztre feszítés (*in crucem agere*) gyakorlatát, azonban a hasonló villás bitófa használata folytán ugyanez az elnevezés az akasztásnál továbbra is fennmaradt.¹²⁵ Ebben az értelemben Zonaras sem tévedett, amikor valamilyen oszloppal végrehajtott büntetést írt le, és választotta a korábbi irodalmi minták alapján az *ἀνασκολοπιζω* helyett a rokon értelmű igeiként kezelt *ἀνασταυρω* igét.

Mindezekre a bizánci forrásgyűjtemény egy jövőbeli, újabb edíciójában, a magyar fordítás közzététele során, illetve a lábjegyzet apparátusban kellene megfelelően utalni.

Ezáltal pedig feloldhatjuk a nyugati források és a jól értesült bizánci források közötti látszólagos ellentmondást, és reményeink szerint egy lábjegyzettel hozzájárulunk Olajos Terézia készülő Theophylaktos-fordításához is.

BIBLIOGRÁFIA

ÁMBTF = *Az Árpád-kori magyar történet bizánci forrásai*. Összegyűjtötte, ford., jegyz. MORAVCSIK GYULA. Sajtó alá rendezte RITOÓK ZSIGMOND–KAPITÁNYFfy ISTVÁN. Budapest, 1988.

¹²² BASILIKA V. 326.

¹²³ KEDRÉNOS 61–62.

¹²⁴ GOMBOS 1357.

¹²⁵ MÁTYÁS 1896. 548.

- ANNALES MARBACENSES = Annales Marbacenses. Ed. WILMANS, ROGERUS. In: *Monumenta Germaniae Historica Scriptorum. Tomus XVII. Annales aevi Suevici*. Ed. PERTZ, GEORGIUS HENRICUS. Hannoverae, 1861. 142–180.
- ANNALES SANGALLENSIS MAIORES = Annales Sangallenses Maiores. Ed. ARX, ILDEFONSUS. In: *Monumenta Germaniae Historica Scriptorum. Tomus I. Annales et Chronica aevi Carolini*. Ed. PERTZ, GEORGIUS HENRICUS. Hannoverae, 1826. 72–85.
- ANONYMUS = ANONYMUS: *A magyarok cselekedetei*. Ford. VESZPRÉMY LÁSZLÓ. Budapest, 1999.
- APOKRIF = *Az apostolok csodálatos cselekedetei. Apokrif iratok*. Ford. ADAMIK TAMÁS–BOLYKI JÁNOS–KAPITÁNYFfy ISTVÁN–PESTHY MONIKA–SZEPESSY TIBOR–TÓTH KLÁRA. Budapest, 1996.
- BASILIKA = *Basilicorum libri LX. Tom. V. (Lib. XLIX–LX.)* Adiecit HEIMBACH, D. CAROLUS GUILIELMUS ERNESTUS. Lipsiae, 1850.
- BÉLI 2009. = BÉLI Gábor: *Magyar jogtörténet*. Budapest–Pécs, 2009.²
- BÍBORBANSZÜLETETT KONSTANTÍN = BÍBORBANSZÜLETETT KONSTANTÍN: *A birodalom kormányzása*. Ford. MORAVCSIK GYULA. OLAJOS TERÉZIA bevezető tanulmányával. Budapest, 2003.²
- BLOCKLEY 1983. = *The Fragmentary Classicising Historians of the Later Roman Empire. Eunapius, Olympiodorus, Priscus and Malchus. II.* Text, translation and historiographical notes BLOCKLEY, ROBERT C. Liverpool, 1983.
- BÓNA 2000. = BÓNA ISTVÁN: *A magyarok a 9–10. században*. Budapest, 2000.
- ВОЖКОВ 1971. = ВОЖКОВ, АТАНАС: *Минуатюури от Мадридския ръкопис на Йоан Скилица*. София, 1971.
- BRÉHIER 1997. = BRÉHIER, LOUIS: *Bizánc tündöklése és hanyatlása I*. Budapest, 1997.
- CAPELLE 1968. = *Vollständiges Wörterbuch über die Gedichte des Homeros und der Homeriden*. Bearbeitet VON CAPELLE, CARL. Darmstadt, 1968.
- CIC = *Corpus Iuris Civilis I*. Recognovit KRUEGER, PAULUS–MOMMSEN, THEODORUS. Berolini, 1928.
- CONTINUATOR REGINONIS = Continuator Reginonis Trevirensis. In: *Monumenta Germaniae Historica Scriptorum. Tomus I. Annales et Chronica aevi Carolini*. Ed. PERTZ, GEORGIUS HENRICUS. Hannoverae, 1826. 613–629.
- DEL BOSQUE 2002. = DEL BOSQUE, TORRENTE: *Kínzások és kivégzések története*. Ford. HATVANI TAMÁS–GÉCZI ZOLTÁN. Budapest 2002.
- DIMITRAKOS = *Mega Lexikon holés tés hellénikés glossés*. Ed. DIMITRAKOS, DÉMÉTRIOS B. Athén, 1953–
- ECLOGA = *Collectio iuris graeco-romani. Ecloga Leonis et Constantini, Epanagoge Basilii Leonis et Alexandri*. Ed. ZACHARIAE, CAROLUS EDUARDUS. Lipsiae, 1852.
- EUSEBIUS = EUSEBIUS: *Historia ecclesiastica*. Patrologiae cursus completus. Series Graeca XX. Ed. MIGNE, JACQUES-PAUL. Parisiis, 1857.
- EXCERPTA = *Excerpta de legationibus I*. Ed. DE BOOR, CAROLUS. Berolini, 1903.
- FINÁLY = FINÁLY HENRIK: *A latin nyelv szótára*. Budapest, 2002.²
- FODOR 2009. = FODOR ISTVÁN: *Őstörténet és honfoglalás*. Magyarország története I. Budapest, 2009.
- GERHARD. VITA S. UDALRICI = Gerhardi vita S. Oudalrici episcopi Augustani. Ed. WAITZ, GEORGIUS. In: *Monumenta Germaniae Historica Scriptorum. Tomus IV. Annales, chronica et historiae aevi Carolini et Saxonici*. Ed. PERTZ, GEORGIUS HENRICUS. Hannoverae, 1841. 377–428.
- GOMBOS = *Catalogus Fontium Historiae Hungaricae I–III*. Coll. GOMBOS, ALBINUS FRANCISCUS. Budapestini, 1937–1938.
- HERODOTI HISTORIAE = *Herodoti historiae I*. Ed. HAIM, B. ROSÉN. Leipzig, 1987.

- HÉRODOTOS, GERÉB = *Hérodotosz történeti könyvei görögül és magyarul*. Ford., bev., jegyz. GERÉB JÓZSEF. Második kötet, IV–VI. könyv. Budapest, 1893.; III. kötet, VII–IX. könyv. Budapest, 1893.
- HÉRODOTOS, MURAKÖZY = HÉRODOTOSZ: *A görög–perzsa háború*. Ford. MURAKÖZY GYULA. Budapest, 2004.
- HÉRODOTOS, RAWLINSON = RAWLINSON, GEORGE: *History of Herodotos II*. London, 1862.
- HK = WERBÓCZY ISTVÁN: *Tripartitum, a dicsőséges Magyar Királyság szokásjogának Hármas könyve*. Ford. CSIKY KÁLMÁN, Budapest, 1990.
- HKÍF = *A honfoglalás korának írott forrásai*. Szerk. KRISTÓ GYULA. Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 7. Szeged, 1995.
- ILIAS, DEVECSERI = HOMÉROSZ: *Íliász*. Ford. DEVECSERI GÁBOR. Budapest, 1957.
- KEDRÉNOS = *Georgii Cedreni compendium historiarum*. Tomus posterior. Patrologiae cursus completus. Series Graeca CXXII. Ed. MIGNE, JACQUES-PAUL. Parisiis, 1894.
- KÉPES KRÓNKA = *Képes Krónika*. Ford. BOLLÓK JÁNOS. Budapest, 2004.
- KÉZAI = KÉZAI SIMON: *A magyarok cselekedetei*. Ford. BOLLÓK JÁNOS. Budapest, 1999.
- KOMÁROMI 2005. = KOMÁROMI LÁSZLÓ: A bizánci hatás kérdése a középkori magyar büntetőjogban. *Jogtörténeti Szemle* 2005/4. 32–39.
- KOSÁRY 1971. = *Magyarország története képekben*. Szerk. KOSÁRY DOMOKOS. Budapest, 1971.
- KRISTÓ 1985. = KRISTÓ GYULA: *Az augsburgi csata*. Sorsdöntő történelmi napok 8. Budapest, 1985.
- MÁTYÁS 1896. = MÁTYÁS FLÓRIÁN: *Történeti egyezések és tévedések*. Budapest, 1896.
- MENOLOGII GRAECORUM = *Menologii Graecorum*. Patrologiae cursus completus. Series Graeca CXVII. Ed. MIGNE, JACQUES-PAUL. Parisiis, 1864.
- MEZEY 2006. = MEZEY BARNA: Halálbüntetések. *Rubicon* 2006/7. 14–36.
- ODB = *The Oxford Dictionary of Byzantium I–III*. Editor in chief KAZHDAN, ALEXANDER P. New York–Oxford, 1991.
- ÓGMN = GYÖRKÖSY ALAJOS–KAPITÁNYFŐ ISTVÁN–TEGYEY IMRE: *Ógörög magyar nagyszótár*. Budapest, 1993.
- ÓKTCH = *Ókori keleti történeti chrestomathia*. Szerk. HARMATTA JÁNOS. Budapest, 1964.
- PLUTARKHOS = PLUTARKHOSZ: *Párhuzamos életrajzok*. Ford. MÁTHÉ ELEK. Budapest, 2001.
- PRISKOS, SZILÁGYI = *Kézai Simon magyar krónikája. Priskos Rétor Töredékeiből*. Válogatta, szerkesztette, sajtó alá rendezte BÁLINT ISTVÁN JÁNOS. Ford. CSÁSZÁR MIHÁLY–SZILÁGYI SÁNDOR. Budapest, 1999.²
- PROCHEIROS = *O proxeiroy nomoj imperatorum Basilii, Constantini et Leonis Prochiron*. Edidit, prolegomenis, annotationibus et indicibus instruxit ZACHARIAE, CAROLUS EDUARDUS. Heidelbergae, 1837.
- SEPTUAGINTA = *Septuaginta, id est Vetus Testamentum Graece iuxta LXX interpretes*. Ed. RAHLFS, ALFRED. Stuttgart 1952.⁵
- SKYLITZÉS = *Scylitzae Synopsis Historiarum*. Editio princeps. Recensuit THURN, JOANNES. Berolini–Novi Eboraci, 1973.
- SKYLITZÉS, WORTLEY = JOHN SKYLITZES: *A Synopsis of Bizantine History 811–1057*. Transl. WORTLEY, JOHN. Cambridge, 2010.
- SRH = *Scriptores rerum Hungaricarum I*. Ed. SZENTPÉTERY, EMERICUS. Budapestini, 1937.
- SZABÓ 2011. = SZABÓ PÁL: „Effodit oculos”– A megvakítás büntetésének bizánci eredetű gyakorlatáról a XI–XIII. századi Magyarországon. *Jogelméleti Szemle* 2011/2. <http://jesz.ajk.elte.hu>
- SZENT BIBLIA = *Szent Biblia*. Magyar nyelvre fordította KÁROLI GÁSPÁR. Budapest, 2007.
- THE BISITUN INSCRIPTIONS = *The Bisitun Inscriptions of Darius the Great: Old Persian text*. Ed. SCHMITT, RÜDIGER. Corpus Inscriptionum Iranicarum I. Inscriptions of Ancient Iran I. London, 1991.

- THEOPHYLAKTOS = *Theophylakti Simokattae Historiae*. Ed. DE BOOR, CAROLUS. Editionem correctiorem curavit et explicationibusque recentionibus adornavit WIRTH, PETER. Stutgardiae, 1972.
- THEOPHYLAKTOS, BONNAE = *Theophylacti Simocattae Historiarum libri octo*. Rec. BEKKERUS, IMMANUEL. Bonnae, 1834.
- THIETMAR = *Thietmari Merseburgiensis Episcopi Chronicon*. Editionis quam paraverat HOLTZMANN, ROBERT textum denuo imprimendum curavit TRILLMILCH, WERNER. Ausgewählte Quellen zur deutschen Geschichte des Mittelalters 9. Darmstadt, 1974.
- ÚGMSZ = VARGA ZSIGMOND JÓZSEF: *Újszövetségi görög-magyar szótár*. Budapest, 1992.
- ÚSZ (Újszövetség) = HÉ KAINÉ DIATHÉKÉ. *Text with critical apparatus*. Ed. NESTLE, EBERHARD. London, 1934.
- VILLON = *Az igazi Villon*. MÉSZÖLY DEZSŐ fordításai és tanulmányai. Budapest, 1993.
- WIDUKIND = Widukindi res gestae Saxonici. Ed. WAITZ, GEORGIUS. In: *Monumenta Germaniae Historica Scriptorum. Tomus III. Annales, chronica et historiae aevi Saxonici*. Ed. PERTZ, GEORGIUS HENRICUS. Hannoverae, 1839. 408–467.
- ZSOLDOS 2009. = ZSOLDOS ATTILA: *Nagy uralkodók és kiskirályok a 13. században*. Magyarország története IV. Budapest, 2009.

SZABÓ, PÁL

*Pale or Gallows?
On the Legal Terms of Byzantine Sources
in Connection with the Execution of Bulcsú*

On 15 August 955 Henry, prince of Bavaria, after the battle in Lech-field, hung Bulcsu (one of the leaders of the Hungarian campaign) on gallows in Augsburg. All the western (Hungarian, German) historical sources reported this „European newsworthy” event unanimously. On behalf of the *translations* of Byzantine sources (Skylitzes, Zonaras) this execution was impaling or crucifixion.

This study philologically analyzes and sums up the classical and Byzantine usage of these greek verbs *ἀνασκολοπιζω*, *ἀνασταυρώ* and points out the semantic differences, the traps of misunderstandings. Through a Theophylaktos Simokattes-passage and a miniature of this execution illustrated in the *Skylitzes Chronicle (Codex Graecus Matritensis Ioannis Skylitzes)* it is possible to identify the Byzantine procedure of hanging.

For this type of execution a special fork-shaped gallow was used for both hanging and crucifixion. But the Byzantine legal terminology (*Eklogé, Procheiros nomos*) used the verb from Latin: *φουρκίζω*. The observance of multifunctional usage needs the correct interpretation and translation of Skylitzes and Zonaras and makes solvable the seemingly contradiction of the sources: it was hanging and not impaling.